

LIETUVOS PERSITVARKYMO SAJŪDŽIO BENDROJI PROGRAMA

Priimta
Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio
Steigiamajame suvažiavime
1988 m. spalio 23 d.

VILNIUS
„MINTIS“
1988

LIETUVOS PERSITVARKYMO SAJŪDŽIO BENDROJI PROGRAMA

I. BENDRIEJI NUOSTATAI

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau — Sąjūdis) yra savaveiksmis pilietinis judėjimas, kuris remia ir plėtoja Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais. Sąjūdis kilo kaip pilietinė iniciatyva, reiškianti visuomenės dorovinį, tautinį, politinį atgimimą.

2. Sąjūdis laiko neteisėtais Ribentropo—Molotovo 1939 m. paktus su papildomais protokolais ir visus jų padarinius Lietuvos suverenitetui.

Sąjūdis siekia pašalinti stalinizmo ir stagnacijos padarinius, įgyvendinti viešumą ir demokratiją, socialinį teisingumą ir konstitucines garantijas, sutvarkyti ūkį. Tuo tikslu skatinamas pilietinis sąmoningumas ir aktyvumas, rengiamos pilietinės akcijos.

Pagrindinis Sąjūdžio tikslas — viešumas, demokratija, Lietuvos TSR valstybinis, ekonominis, kultūrinis suverenitetas, teisinė socialistinė valstybė, kurioje liaudies valia realiai atstovaujama visuose įstatymų leidimo ir jų vykdymo bei teisminės valdžios lygmenyse.

Tarybos turi tapti kompetentingais ir vienvaldžiais piliečių valios reiškimo, atstovavimo ir vykdymo organais. Lietuvos TSR turi galioti tik jos įstatymai, grindžiami nauja Respublikos konstitucija, įtvirtinančia Lietuvos TSR liaudies suverenitetą.

3. Sąjūdis telkia ir koordinuoja savaveiksmes visuomenės jėgas, palaikančias persitvarkymo ir atsinaujinimo kursą, smerkiančias stalinizmo ir stagnacijos praktiką. Sąjūdyje gali dalyvauti visi Lietuvos TSR gyventojai nepriklausomai nuo profesijos, partiškumo, tautybės ir religijos.

4. Sąjūdis nepavaldus jokiems valdžios organams. Sąjūdis palaiko dialogą su tarybiniais ir partiniais organais, remia jų darbą įgyvendinant valstybinį, ekonominį ir kultūrinį Lietuvos TSR suverenitetą.

5. Sąjūdis siekia atgaivinti pilietiskai sąmoningą ir aktyvią visuomenę, žmogų kaip moraliai atsakingą asmenybę, pilietį — savo krašto šeimininką ir patriotą. Gindamas visų Respublikoje gyvenančių tautų lygiateisiškumą, Sąjūdis siekia užtikrinti lietuvių tautai išlikimo ir suverenaus valstybingumo sąlygas. Tam būtina atkurti ir išplėtoti politines, teises, ekonomines bei kultūrines gyvenimo formas Respublikos suvereniteto pagrindu.

II. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ

Demokratizuojant visuomenę, būtina suteikti realų turinį šūkiui „Visa valdžia — Taryboms“. Tuo tikslu Sąjūdis visokeriopai remia demokratinės rinkimų tvarkos kūrimą.

2. Sąjūdis kovoja dėl tokio Lietuvos TSR valstybės ir visuomenės santykio, kuris įstatymais garantuotų visų visuomenės narių ir demokratinių organizacijų lygybę nepaisant pasaulėžiūros skirtumų. Sąjūdis yra už įvairių visuomeninių, politinių, taip pat jaunimo organizacijų kūrimąsi ir legalią veiklą.

3. Sąjūdis, įkūnydamas Lietuvos TSR piliečių valią, kovoja dėl Lietuvos TSR suvereniteto. Lietuvos TSR santykiai su kitomis Tarybų Sąjungos respublikomis turi būti grindžiami lenininiais federalizmo principais, politiniais ir teisiniais tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principais, visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis. Lietuvos TSR turi savarankiškai dalyvauti tarptautinėse organizacijose, palaikyti su užsienio šalimis diplomatinis ir kitus ryšius. Nevaržomi tarptautiniai ryšiai yra būtina civilizuoto gyvenimo sąlyga, pažangos prielaida.

4. Sąjūdis teigia, kad jokia politinė organizacija neturi teisės uzurpuoti Respublikoje politinę valdžią. Įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios funkcijos turi būti griežtai atskirtos. Tai turi kontroliuoti Lietuvos TSR Konstitucinis teismas.

Sąjūdis teikia įstatymų projektus, siūlo referendumus, dalyvauja rinkimų kampanijose ir prisideda prie jų procedūrų kontrolės, organizuoja pilietines akcijas.

Referendumų rezultatai, kaip visų piliečių valios pareiškimas, turi nulemti Konstitucijos bei kitų svarbių įstatymų priėmimą.

III. ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISĖS

1. Politinė valstybės santvarka privalo teisiškai garantuoti asmens laisvių ir pilietinių pareigų darną. Sąjūdis siekia, kad Lietuvos TSR piliečio statusas remtųsi SNO Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Pilietinių ir politinių teisių paktu ir kitais tarptautiniais žmogaus teisių aktais. Tai turi atsispindėti Lietuvos TSR Konstitucijoje.

2. Sąjūdis siekia konstitucinių ir kitų teisinių asmens, jo nuosavybės, būsto saugumo garantijų, susirašinėjimo ir telefoninių pokalbių slaptumo, žodžio, spaudos, susirinkimų laisvės. Pilietinės teisės negali būti apribojamos dėl politinių įsitikinimų, bet kokie persekiojimai už politines pažiūras laikomi neteisėtais ir užtraukiančiais baudžiamąją atsakomybę.

Kiekvienam piliečiui turi būti garantuota jo pažeistų teisių ir laisvių teisminė gynyba.

3. Sąjūdis įsitikinęs, kad teisinėje valstybėje nėra viena įstaiiga ar organizacija negali rinkti apie asmenį tokios informacijos, su kuria šis asmuo negalėtų susipažinti ir, reikalui esant, apskusti jos rinkėjų įstatymo numatyta tvarka. Piliečiai turi gauti informaciją visuomeniniais ir valstybiniais klausimais, jeigu pastarieji nėra paskelbti valstybine paslaptimi. Socialinė informacija negali būti monopolizuojama.

Visi klausimai, susiję su asmens baudžiamąja atsakomybe, turi būti sprendžiami vadovaujantis nekaltumo prezumpcija. Piliečiui negali būti inkriminuojami jo biografinių anketų duomenys.

Teismo paskirtos bausmės atlikimo vieta gali būti tik Lietuvos TSR teritorijoje; kalinimo ar tremties metu asmuo išsaugo Lietuvos TSR pilietybę.

Sąjūdis teigia, kad nėra vienas Lietuvos TSR pilietis negali būti išvežtas už Lietuvos ribų prieš jo valią.

4. Lietuvos TSR Baudžiamąjį kodeksą būtina pertvarkyti taip, kad iš jo būtų pašalinti stalinizmo reliktai. 68, 199¹, 143, 144 straipsniai turi būti panaikinti kaip slopinantys visuomeninį žmogaus aktyvumą, paminantys demokratijos principus. Pagal šiuos straipsnius nuteisti ir atliekantys bausmę žmonės turi būti paleisti.

5. Sąjūdis yra už tai, kad piliečiai turėtų teisę apskusti teis-mui asmeninius ir kolegialius pareigūnų veiksmus.

6. Nė vienas įstatymas negali būti priimtas be viešo svarstymo arba, esant reikalui, referendumo. Priimtieji įstatymai ir kiti normatyviniai aktai turi būti skelbiami.

7. Stalinizmo nusikaltimai Lietuvoje ir Lietuvos gyventojams turi būti paskelbti nusikaltimais žmonijai ir žmoniškumui. Asmenys, nusikaltę žiaurumu ir sadistiniais veiksmais, turi atsakyti prieš įstatymą netaikant senaties. Turi būti viešai paskelbti tų nusikaltimų ideologai, organizatoriai ir tiesioginiai vykdytojai, atimtos jų socialinės privilegijos, apdovanojimai, garbės vardai. Reikia paskelbti neteisėtų represijų aukų pavardes, įamžinti jų atminimą, atlyginti nukentėjusiems materialinius ir moralinius nuostolius.

8. Sąjūdis siekia, kad būtų panaikinti apribojimai lietuvių kilmės asmenims grįžti į Lietuvą; organizuoja ir remia buvusių tremtinių grįžimą į Tėvynę, rūpinasi jų materialinėmis sąlygomis.

9. Turi būti konstituciškai apibrėžtas Lietuvos TSR pilietybės statusas, jos įgijimo ir netekimo sąlygos.

Lietuvos TSR pilietybės įstatymas turi apibrėžti išeivių iš Lietuvos teisę dalyvauti Lietuvos TSR socialiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime.

Lietuvos TSR piliečiams reikia garantuoti teisę laisvai emigruoti išlaikant pilietybę.

10. Esamoji karinės tarnybos atlikimo TSRS Ginkluotosiose Pajėgose tvarka yra pasensusi ir keistina. Sąjūdis yra už tai, kad būtų atgaivintos lietuviškų karinių dalinių tradicijos, tautinės karininkijos rengimo institucijos. Privalomas karinės tarnybos laikas turi būti sutrumpintas. Sąjūdis siekia, kad Lietuvos jaunuoliai karinę tarnybą atliktų Lietuvoje, o pageidaujantiems būtų paliekama teisė tarnauti ir kituose TSRS rajonuose.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti draudžiama dalyvauti tuose karo veiksmuose, kuriuos yra pasmerkusi SNO.

Sąjūdžio nuomone, galima įvesti darbo prievolę tiems jaunuoliams, kurie dėl savo įsitikinimų negali tarnauti armijoje.

Sąjūdis yra už viešojo gyvenimo demilitarizavimą, vidurinės ir aukštosios mokyklos karinio parengimo kurso panaikinimą arba susiaurinimą, merginų atleidimą nuo jo. Aukštųjų mokyklų studentų ėmimą į kariuomenę Sąjūdis vertina kaip visuomeniškai nuostolingą. Reikia demilitarizuoti televizijos ir kino programas, vaikų auklėjimą.

Sąjūdis yra už tai, kad Lietuvos TSR nebūtų dislokuotas, saugomas ir gaminamas masinio naikinimo (branduolinis, cheminis ir kt.) ginklas, kad būtų laikomasi viešumo dėl Respublikoje dislokuotų karinių pajėgų.

Sąjūdis reikalauja iš esmės pagerinti vidaus reikalų organų darbuotojų tarnybines kultūras.

IV. SOCIALINIS TEISINGUMAS

1. Visuomenės humanizavimas yra vienas svarbiausių Sąjūdžio siekių.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti garantuota teisė ir reali galimybė laisvai panaudoti savo galias pasirinktoje veikloje, gauti už tai teisėtą atlyginimą. Turi būti panaikinti lygiavos ir socialistinio lenktyniavimo principai.

2. Sąjūds siekia, kad būtų reguliariai nustatinėjama reali Lietuvos TSR piliečių skurdo riba, skelbiami kainų indeksai ir infliacijos dinamikos koeficientas. Būtina iš esmės atnaujinti socialinio aprūpinimo, globos ir labdaros sistemą, sukurti infliacijos kompensacijos mechanizmą, sudaryti sąlygas jaunumenei, pensininkams ir invalidams dalyvauti įvairiose veiklos srityse.

Turi būti suteikta teisė ir sudarytos realios sąlygos veikti labdaros ir savišalpos organizacijoms, susidariusioms socialiniu, profesiniu, tautiniu ir religiniu pagrindu.

3. Būtina visokeriopai stiprinti šeimą — pagrindinę visuomenės ląstelę.

Sąjūdis remia tokią šeimos globos praktiką, kuri garantuos, kad vaikų skaičiaus didėjimas neigiamai neatsilieptų šeimos pragyvenimo lygiui ir vaiko asmenybės ugdymui. Vaikų augimą ir auklėjimą būtina įteisinti kaip apmokamą darbą. Sudaryti sąlygas ikimokyklinio amžiaus vaikus auklėti šeimose. Įstatymu apibrėžti tėvų atsakomybę už savo nepilnamečių vaikų auklėjimą.

4. Sąjūdis yra už kreditavimo sistemos išplėtimą, ypač už būsto statybos ir namų ūkio, jaunų ir daugiavaikių (turinčių 3 ir daugiau vaikų) šeimų kreditavimą palankiomis sąlygomis.

Sąjūdis remia priemones, skirtas moters-motinos padėčiai palengvinti ir gausioms šeimoms skatinti. Moterį-motiną reikia išvaduoti nuo sunkaus fizinio darbo, sutrumpinti jos darbo dieną.

5. Sąjūdis reikalauja tokios gyvenamųjų namų statybos politikos, kuri atitiktų Lietuvos kultūros ir istorijos tradicijas, remia spartų individualių namų statybos plėtojimą, taip pat Lietuvos didžiųjų miestų augimo reguliavimą atsižvelgiant į humanistinius ir ekologinius kriterijus. Reikalinga derama kiekvieno Respublikos regiono socialinio-kultūrinio vystymo programa.

6. Sąjūdis reikalauja, kad valstybė saugotų piliečio būstą ir garantuotų gyvensenos pasirinkimo laisvę. Jei nukeliamas pi-

liečio nuosavas būstas, jam turi būti suteikiamas kitas, su nuosavybės teise ir piliečiui priimtina gyvensena, arba kompensuojamos realios jo atstatymo išlaidos.

7. Sąjūdis remia kovą su alkoholizmu, narkomanija, nusikalstamumu ir kitomis socialinėmis negerovėmis, visokeriopai remia blaivybę, skatina žmonių dorovinę atsakomybę. Skatinamos žmonių fizinę ir dvasinę sveikatą ugdančios laisvalaikio formos.

8. Sąjūdis teigia būtinumą iš esmės keisti sveikatos apsaugos ir gydymo sistemą, sukurti šiuolaikinės diagnostikos ir reabilitacijos priemones.

9. Sąjūdis siekia visapusiško Lietuvos kaimo ūkinio, kultūrinio ir dvasinio atgimimo.

10. Sąjūdis remia nepriklausomas viešosios nuomonės tyrimo institucijas, skatina jas nuolat informuoti gyventojus apie įvairių visuomenės sluoksnių pragyvenimo lygį. Reikia sukurti nepriklausomą socialinių problemų tyrimo ir prognostikos centrą.

11. Sąjūdis yra už tai, kad būtų panaikintos prieštaraujančios socialiniam teisingumui, visų pirma nomenklatūrinių darbuotojų, privilegijos.

Tarnybinės pareigos turi būti skirstomos profesinės kompetencijos ir konkurencijos pagrindu.

12. Sąjūdis konstatuoja, kad profsąjungų struktūra yra reformuotina savarankiškumo ir tikro atstovavimo piliečių profesiniams interesams linkme.

Sąjūdis yra už tai, kad Lietuvos profesinės sąjungos taptų savarankiškomis Pasaulinės profesinių sąjungų federacijos nėmis, kad jų struktūra būtų pagrįsta pasaulinio profsąjungų judėjimo praktika ir uždaviniais.

Turi būti pripažįstama, kad visi socialiniai ir profesiniai sluoksniai yra lygiaverčiai visuomeniniu ir politiniu požiūriu.

V. TAUTIŠKUMAS

1. Tautinę savimonę ir saviraišką Sąjūdis laiko savaiminėmis vertybėmis ir svarbiais visuomenės atgimimo veiksniais.

Sąjūdis laiko antihumaniškais ir nusikalstamais ir atmeta stalinistinį genocidą, tautų sumaišymo ir „suliejimo“, nacionalinio nihilizmo politiką, ne vieną tautą įstūmusią į etninio išnykimo situaciją.

2. Sąjūdis siekia konkrečių ir aiškių konstitucinių ir teisinių tautų lygiateisiškumo garantijų, užtikrinančių Respublikos su-

verenitetą, pilietybę, lietuvių kalbos pripažinimą valstybine. Šių garantijų pagrindu būtina pripažinti vienodas socialines, ekonomines, kultūrines teises ir laisvės visiems Lietuvos TSR piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės, kalbos, religijos ir papročių.

3. Prisidedamas prie demokratiškos visuomenės atkūrimo Lietuvoje. Sąjūdis siekia garantuoti Respublikoje gyvenančioms tautinėms mažumoms jų tautinės savimonės viešo reiškimosi teisę, skatina ir remia jų kultūros ir raštijos savo kalba vystymą.

Garantuoti visoms Lietuvos TSR gyvenančioms tautinėms mažumoms teisę tiek padedant valstybės įstaigoms, tiek visuomeniniais pagrindais steigti mokyklas ir klases gimtąja kalba, kurti autonomiškai veikiančias draugijas, propaguoti tautinės kultūros vertybes, jų pagrindų auklėti jaunąją kartą.

Sudaryti sąlygas kitataučiams išmokti lietuvių kalbą, kad jie galėtų plačiau dalyvauti Respublikos kultūriniame gyvenime, studijuoti jos aukštosiose mokyklose.

4. Sąjūdis laikosi požiūrio, kad tautinis lygiateisiškumas gali būti įgyvendinamas tik visų tautų atstovams pripažįstant lietuvių tautos apsisprendimo teisę, Lietuvos TSR suverenitetą ir teritorinį vientisumą, pažįstant ir gerbiant lietuvių istoriją, kultūrą ir kalbą. Būtina pripažinti lietuvių, kaip ir kiekvienos kitos tautos, teisę rūpintis savo išlikimu, ūkiu, gamta, kalbos ir kultūros išsaugojimu bei puoselėjimu iš protėvių paveldėtoje teritorijoje.

5. Sąjūdis įsitikinęs, kad nekontroliuojama migracija, sukelta neracionalaus ūkio plėtojimo ir susijusi su žmonių atotrūkiu nuo gimtosios žemės bei kultūros, yra žalinga tautų nacionaliniams interesams.

Migraciją būtina kontroliuoti remiantis Lietuvos TSR pilietybės įstatymu.

6. Sąjūdis smerkia visokį neteisingumą tautiniu pagrindu, tautinio orumo, kultūros ir kalbos žeminimą. Nacionalinių santykių įtampos atvejais būtina atskleisti ir viešai svarstyti istorines bei socialines šio reiškinio priežastis, ieškoti teisėtų jo šalinimo būdų. Reikia ugdyti tautų tarpusavio pagarbą ir bendradarbiavimą.

7. Būtina įteisinti lietuvių tautai reikšmingų datų minėjimą. Suteikti galimybę tautinių mažumų atstovams švęsti tautines ir tradicines šventes.

8. Lietuvių tautiniams simboliams būtina suteikti valstybinių simbolių statusą tik atkūrus Lietuvos TSR suverenitetą.

VI. KULTŪRA

1. Kultūra yra savaimingai išsiskleidžiančių tautos kūrybinių galių visuma. Kultūros pamatas yra kiekvieno žmogaus, šeimos, visos tautos dorovė.

Sąjūdis yra prieš valstybės monopolį kultūros srityje ir remia kultūrinės kūrybos laisvę bei kūrybos organizacijų pliuralizmą. Neturi būti ribojama piliečių ir organizacijų leidybinė veikla.

2. Tautos kultūra yra vieninga visuma, jos negalima skaidyti ideologiniais motyvais, vienas dalis priešpriešinti kitoms. Visų kultūros dalių pažinimas ir ugdymas yra būtina tautos istorinio tęstinumo ir gyvybingumo sąlyga.

Būtina branginti ir puoselėti visą Lietuvos kultūrą, apimančią visų Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių tautų kūrybinį įnašą.

3. Demokratizuojant kultūrą, reikia gaivinti regionų kultūros centrus su jų muziejais, bibliotekomis, spaudos tradicijomis, knygų leidybos teisėmis. Regionų kultūros centruose turi būti saugomos jiems istoriškai priklausančios kultūros vertybės.

4. Sąjūdis siekia netrukdomo kultūrinio bendravimo su pasauliu, plataus ir nevaržomo Lietuvos TSR atstovavimo tarptautinėje kultūros veikloje. Būtina atkurti Lietuvos olimpinį komitetą.

5. Kalba yra svarbiausias tautos požymis, jos savitumo reiškimosi forma, didžiausias tautos kultūros lobis. Ją ugdyti ir puoselėti — vienas svarbiausių šeimos, mokyklos ir valstybės uždavinių.

Sąjūdis siekia sugrąžinti ir įtvirtinti lietuvių kalbos teises bei funkcionavimą visose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse, rūpinasi taisyklingos kalbos prestižu. Sąjūdis siekia, kad būtų spartinami visi lituanistikos tiriamieji darbai, nuo kurių priklauso tolesnė lietuvių bendrinės kalbos plėtotė.

Būtina globoti tarmes, gaivinti tradicinę kaimo kultūrą ir jos židinius. Skatindamas puoselėti bei propaguoti lietuvių kalbą, Sąjūdis palaiko Respublikos tautinių mažumų kalbų kultūros ugdymą.

6. Sąjūdis siekia, kad Lietuvoje būtų įtvirtinta tautinė švietimo sistema, atitinkanti tautos istorines ir kultūrinės tradicijas. Pagrindinis tautinės mokyklos tikslas — ugdyti asmenybę, Lietuvos pilietį, patriotą. Visi dėstomieji dalykai turi būti pateikiami Lietuvos kultūros kontekste, tinkamai derinant hu-

manitarines ir gamtamokslines disciplinas. Mokyklų programose teiktinas kultūros istorijos kursas.

Turi būti ruošiami specialistai lietuvių kalba VRM mokyklose, Klaipėdos aukštojoje jūrėivystės mokykloje.

Sąjūdis siekia atkurti mokytojo prestižą.

7. Sąjūdis siekia, kad greta valstybinių galėtų veikti ir privačios jaunimo lavinimo įstaigos, paremtos mokymo ir auklėjimo metodų įvairove.

Sąjūdis siekia vaikų ir jaunimo organizacijų įvairovės, jų lygiateisiškumo ir juridinio įteisavimo.

Sąjūdis palaiko glaudžius ryšius su lietuviais, gyvenančiais už Lietuvos ribų, remia jų siekimą turėti lietuviškas mokyklas, tautines organizacijas, spaudą, skatina tuo rūpintis Respublikos vyriausybę.

8. Mokslas yra neatskiriama tautinės kultūros dalis. Sąjūdis siūlo kurti Lietuvos mokslo raidos koncepciją, atitinkančią Respublikos savarankiškumo sąlygas. Aukštosios mokyklos, Mokslių Akademija ir kitos mokslo įstaigos turi turėti plačias autonomijos ir savivaldos teises, atsikratyti administravimo, palaikyti normalius ryšius su užsienio mokslo centrais, naudotis reikiama informacijos šaltiniais. Būtina plėtoti mokslo humanizaciją, patenkinančią Respublikos kultūros ir visuomenės demokratizacijos poreikius.

Lietuvos TSR mokslo ir mokymo įstaigoms būtina suteikti teisę tvirtinti mokslinius laipsnius ir vardus.

Būtina atkurti Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, įsteigti savarankišką aukštąją mokyklą Panevėžyje.

9. Istorinė atmintis yra būtina kiekvienos tautos savimonei, padeda išsaugoti tautinę tapatybę ir tęstinumą. Istorinė atmintis ypač svarbi lietuvių tautai, turinčiai turtingą ir dramatišką istoriją, pagal tradiciją semiančiai gyvybingumo iš praeities. Reikia pertvarkyti Lietuvos istorijos kursą mokyklų programose.

10. Sąjūdis sieks, kad visi Lietuvoje esantys archyvai priklausytų Respublikos jurisdikcijai, rūpintis susigrąžinti išgrobtus ir išblaškytus fondus, perkelti į Lietuvą išėivijos archyvus. Reikia nustatyti dokumentų įslaptinimo senaties laiką.

11. Sąjūdis sieks tausti Respublikoje esančius kultūros ir istorijos paminklus, taip pat ginti lietuvių kultūros ir istorijos paminklus, esančius už Lietuvos TSR ribų; susigrąžinti iš Lietuvos išvežtas istorijos, kultūros, meno vertybes; sudaryti ir paskelbti sunaikintų Lietuvos kultūros vertybių sąrašą; globoti visų tautų ir konfesijų kapines, skirti reikiamas lėšas paminklo saugai, numatyti griežtą baudžiamąją atsakomybę už paminklų naikinimą; puoselėti lietuviškų vietovardžių tradicijas.

VII. RELIGIJA IR VISUOMENĖ

1. Sąjūdis siekia, kad būtų normalizuota Bažnyčios padėtis visuomenėje, realiai garantuota teisė Bažnyčiai tvarkytis pagal savo vidinius kanonus.
2. Reikia garantuoti galimybę atgaivinti ir kurti religinius susivienijimus, suteikti jiems juridinio asmens statusą.
3. Niekas neturi teisės primesti kitam asmeniui jam priešingą pasaulėžiūrą, versti jį kalbėti, elgtis ir veikti prieš savo sąžinę. Vaikams neturi būti primetamas jų tėvų įsitikinimams priešingas tiek antireliginis, tiek religinis auklėjimas.
4. Sąjūdis yra už tai, kad tikintieji ir ateistai turėtų vienodas teises skleisti savo pažiūras, kad būtų nutrauktas ateistinės veiklos valstybinis organizavimas ir finansavimas (ateizmo propagavimui neturi būti naudojamos tikinčiųjų uždirbtos lėšos).
5. Sąjūdis siekia, kad būtų išspręsta Lietuvos Bažnytinės provincijos tarptautinio statuso problema.
6. Sąjūdis reikalauja grąžinti Bažnyčiai jai priklausiusias vertybes, neteisėtai nusavintus pastatus, leisti statyti naujus maldos namus.

VIII. ŪKIS

1. Sąjūdis siekia taip pertvarkyti Lietuvos TSR ūkį, kad jis tarnautų žmonėms, jų gyvenimo lygio kilimui ir tobulėjimui.
Žmogus turi tapti savo krašto turtu šeimininku, atgauti teisę savarankiškai tvarkyti gamybą ir pajamas, išbristi iš abejingumo, neveiklumo ir nesąžiningumo, būti tikras, kad tik darbinės pastangos ir sugebėjimai yra tikrasis jo pajamų šaltinis.
2. Sąjūdis reikalauja Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo, kaip būtinos sudedamosios suvereniteto dalies, prisideda prie jo įgyvendinimo (reikalui esant — ir radikaliomis akcijomis).
Lietuvos TSR ūkis yra vieninga save išlaikanti sistema. Lietuvos TSR ūkiniai ryšiai su kitomis lygiateisėmis respublikomis bei Sąjunga turi būti palaikomi sutartimis ir ekvivalentiškais rinkos mainais.
Respublika pati sprendžia visus vidinius ūkio klausimus — reguliuoja kainas, tarifus, mokesčius, darbo apmokėjimą, finansus, pinigų ir kredito sistemą. Sąjūdis palaiko savarankiš-

kos pinigų sistemos ir jų emisijos įvedimą Respublikoje kaip būtiną priemonę ekonomikos stabilumui užtikrinti.

3. Lietuvos TSR ūkio sistema remiasi nuosavybės formų įvairove: valstybine, kooperatine, akcine, asmenine ir mišria nuosavybe. Šių formų derinimas, laiduojantis šeiminingą turto naudojimą, daro žmogų tikru ūkio šeimininku. Asmeninės nuosavybės teisė išplečiama ir gamybos priemonėms. Nuosavybės, jos neliečiamumo ir paveldimumo teisė įtvirtinama Konstitucijoje ir įstatymais.

Sąjūdis palaiko tik demokratiškas, savanoriškas, administracinio aparato nesukuriančias įmonių jungimosi į firmas, asociacijas, susivienijimus ir kt. formas.

4. Respublikos valdymo organai turi atsisakyti biurokратиško vadovavimo ūkiui, direktyvinio įmonių veiklos planavimo ir planų vykdymo kaip gamybos tikslo. Valdymo organai, atstovaudami piliečių interesams, turi rūpintis mokslo ir technikos pažangos programomis, ekonominės būklės analize ir informacija, subsidijų ir mokesčių politika, kainų priežiūra. Valstybinis užsakymas galimas tik valstybinio aparato ir įmonės abipusio sandorio forma.

5. Lietuvos TSR ūkio struktūra turi būti humanizuojama atsižvelgiant į tautos istorines, socialines-demografines, gamtines-klimatines, ekologines ir politines sąlygas bei plėtojama nepažeidžiant ekologinių, kultūrinių ir nacionalinių interesų.

Sąjūdis remia tiesioginius ryšius su tarybinėmis respublikomis ir užsienio šalimis plėtojant prekybą, mokslinius, techninius, kultūrinius mainus, statant bendras įmones, vystant turizmą ir poilsį.

6. Sąjūdis palaiko kooperatinio ir individualaus ekonomikos sektoriaus plėtojimą visose ūkio šakose (išskyrus valstybės monopolizuotas šakas) ir prisideda prie šio proceso. Tikslinga reorganizuoti į kooperatyvus nedideles ir vidutines vartojimo reikmenų gamybos, paslaugų sferos įmones, taip pat nuostolingus kolūkius, tarybinius ūkius ir kitas organizacijas. Būtina kelti komercijos kultūrą.

7. Sąjūdis siūlo grąžinti valstietijai žemės savininko teises, gerinti jos gyvenimo ir darbo sąlygas, atkurti individualų ir kooperatinį ūkį. Būtina ginti žemdirbius nuo visokios prievartos ir diktato.

8. Sąjūdis palaiko demografinės sistemos reguliavimo ekonomines ir administracines-teisines priemones, ginančias vietinių gyventojų interesus, kovoja prieš žinybą ir įmonių savi-

valę įvežant žmones iš kitų respublikų, nes tai komplikuoja aprūpinimą butais, maistu, vartojimo reikmenimis ir kt.

9. Sąjūdis siekia subalansuoti vartotojo ir gamintojo santykį, tuo tikslu plėtojant rinką, palaikant konkurenciją; ieško ekonominių būdų deficito problemai spręsti.

Sąjūdis, stodamas prieš visokią socialinę nelygybę, jam prieinamomis priemonėmis kovoja su darbo santykių išsigimimu, žmogaus pažeminimu ir išnaudojimu.

10. Sąjūdis tvirtai laikosi pozicijos, kad naujoji ekonominė politika tarnautų ne anoniminei visuomenei, o konkretiems Lietuvos žmonėms.

11. Sąjūdis yra už tai, kad būtų skelbiamas ir viešai svarstomas tikrasis karinis biudžetas.

IX. GAMTOSAUGA

1. Sąjūdis pripažįsta, kad gamta yra vientisa, visos jos dalys vienodai svarbios. Žmogus turi gyventi santarvėje su gamta, niokodamas gamtą jis žudo pats save.

2. Grėsminga Lietuvos ekologinė padėtis susidarė dėl sąjunginių žinybų ekologiškai nepagrįstų ekonominių koncepcijų įgyvendinimo, Respublikos vyriausybės ir žinybų neatsakingumo, kvalifikuotos ekologinės ekspertizės stokos. Ekonominiai ir administraciniai ekologijos ir gamtos saugos problemų sprendimo būdai iki šiol tebėra neveiksmingi. Įgyvendinant Lietuvos TSR suverenitetą, reikia tobulinti turimus ir kurti naujus veiksmingus ekonominius ir administracinius gamtos išteklių naudojimo ir gamtos saugos valdymo metodus.

3. Visiems Lietuvos žmonėms būtina suteikti konstitucines, ekonomines ir kitas įstatymines garantijas, kad jie gyvens sveikoje aplinkoje.

4. Būtina uždrausti Lietuvoje dislokuoti branduolinį, cheminį ir bakteriologinį ginklą. Lietuva turi tapti Europos nebranduolinės zonos dalimi.

5. Sąjūdis reikalauja neplėsti ir nestatyti naujų ekologiškai agresyvių pramonės ir energetikos objektų. Sprendimai dėl potencialiai ekologiškai pavojingų objektų statybos turi būti priimami viešo visuomeninio svarstymo keliu.

Svarbiausias uždavinys — siekti ekologiškai švarios gamybos diegiant mažai energijos reikalaujančias ir mažai atliekų duodančias technologijas, perprofiluojant arba uždarant gamybinius objektus.

6. Būtina nustatyti ekologiškai pagrįstus Lietuvos TSR normatyvinius aplinkos kokybės parametrus, atitinkančius tarptautinius standartus.

7. Sąjūdis siekia rengti ir realizuoti Respublikos žemės ūkio ir kitų ūkio šakų ekologizavimo strategiją, mažinti jų vystymosi neigiamus padarinius, orientuoti ją į kokybišką maisto produktų gamybą ir gyvenamosios aplinkos bei gamtos apsaugą. Būtina ekologiniu požiūriu įvertinti miestų plėtros koncepcijas.

8. Sąjūdis reikalauja sukurti Lietuvoje ekologinių tyrimų ir ekologinio monitoringo sistemą, aprūpintą šiuolaikiniais prietaisais, reguliariai skelbti visus duomenis apie gamtinės bei gyvenamosios aplinkos būklę. Panaudojant atliktų tyrimų duomenis, pagrįsti neatidėliojant sprendimus gamtos saugos klausimus, tikslinti ir tobulinti Respublikos gamtos saugos strategiją.

9. Būtina likviduoti ekologinį neraštingumą: sukurti Respublikoje ekologinio mokymo, švietimo ir propagandos sistemą.

10. Sąjūdis siekia didinti baudžiamąją atsakomybę už gamtos niokojimą.

11. Sąjūdis reikalauja panaikinti visos ekologiškai svarbios informacijos valstybinį ir žinybinį įslaptinimą. Būtina realiai taikyti ir didinti administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už gamtos saugos įstatymų pažeidimus. Parengti naują Lietuvos TSR Gamtos apsaugos įstatymą, atitinkantį suvereniteto sąlygas. Valstybinis gamtos apsaugos komitetas turi nepriklausyti nuo vykdomosios valdžios, todėl jis turi būti pavaldus ne Ministrų Tarybai, o Aukščiausiajai Tarybai.

Официальное издание
ОБЩАЯ ПРОГРАММА
ЛИТОВСКОГО ДВИЖЕНИЯ ЗА ПЕРЕСТРОЙКУ
Издательство «Минтис», ЛитССР, Вильнюс
На литовском языке

Oficialus leidinys
LIETUVOS PERSITVARKYMO SAJŪDŽIO
BENDROJI PROGRAMA

Redakcijos vedėjas Antanas Rybelis
Redaktore Ramutė Rybelienė
Mėninė redaktore Romana Kungytė
Techninė redaktore Regina Bancevičienė
Korektores Nijolė Kalvelytė, Irena Daugirdienė

ИБ № 4068

Duota rinkti 1988 11 30. Pasirašyta spaudai 1988 11 30. LV 10727. Formatas 70×90/32. Po-
pierius spaudos Nr. 1. Garnitūra „Baltika“, 10 punktų. Iškilioji spauda. 0,00 sąl. sp. l.
0,00 sąl. spalv. atsp. 0,00 apsk. leid. l. Tiržas 50 000 egz. Užsakymas 7950. Kaina 50 kp.

„Minties“ leidykla, 232600 Vilnius, Z. Sierakausko 15
Spaudė Motiejaus Sumausko spaustuvė, 232600 Vilnius, A. Strazdelio 1